

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Наставно-научно веће

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука од 9. октобра 2014. године именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације Мр Бојана Јовановића под насловом „Европска унија и будућност национално-територијалне државе“. После прегледа рада, Комисија у саставу Др Миша Ђурковић, виши научни сарадник Института за европске студије, Др Бојан Ковачевић, доцент Факултета политичких наука и Др Слободан Самарџић, професор Факултета политичких наука (ментор), подноси Наставно-научном већу Факултета следећи

Извештај
о прегледу и оцени докторске дисертације

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Мр Бојан Јовановић ређен је у Чачку 1969. године. Студирао је Факултет политичких наука и после дипломирања уписао и завршио магистарске студије на истом факултету. Био је асистент приправник две школске године (од 1995. до 1997) на предмету Основи политичких наука на ФПН. После тога се посветио новинарству и публицистици. Стални је сарадник подгоричког дневног листа Време. Од 2004. до 2006. године био је саветник у Министарству културе и медија Владе Црне Горе.

Кандидат је објавио три књиге чије кратке приказе доносимо овде.

- *Стратегија десубјективизације*, Дигнитас, Цетиње, 2003.

Реч је о студији у којој се анализирају основни и карактеристични феномени савременог друштва и положај човјека унутар њега. У том оквиру, нагласак се ставља на феномен кризе. Криза, по аутору, није само економска, већ се у свим областима појединачног и колективног бивствовања говори о кризи: од кризе морала, преко кризе демократије, до кризе породице или образовања. Отуда се закључује да данашњи свет не живи само у кризи друштва већ и у друштву кризе.

- *Цивилизација у транзицији*, Дигнитас, Цетиње, 2005.

Као што једно друштво може да се налази у транзицији из социјализма у капитализам, тако се и савремена цивилизација налази у великој транзицији, таквој каквих је по природи ствари било свега неколико у укупној историји. У области политике, ту транзицију карактерише како „крај политике“ тако и „проналажење политичког“ на регионалном и супранационалном нивоу. Аутор образлаже став да Европска унија са својим постмодерним карактеристикама представља манифестацију и агенса процеса транзиције цивилизације.

- *Дигитална деспотија*, Нова књига/Плима, Подгорица, 2008.

Ово је у основи, студија о глобализацији. Поред осталог, глобализација по аутору подразумева и оно што теоретичар Роберт Дал назива „трећа демократска трансформација“, то јест трансфер демократије са националног на наднационални ниво. Или како то у студији *Одбегли свијет* поставља Ентони Гиденс: „Како би демократија могла да се установи изнад нивоа државе-нације“?

У том контексту разматрају се могућности и ризици настајуће космополитске демократије, структурна ограничења демократије у ЕУ и демократски дефицит по којем је ова организација препозната.

Студија упозорава на реалну претњу коју представља већ растућа тенденција недемократског деловања старих демократских држава и њихових политичких елита. Посебна пажња у овом контексту посвећује се *state-of-the-art* технологији.

- Хрватско издање *Digitalna despotija*, Сион, Загреб, 2010.

Докторска дисертација „Европска унија и будућност национално-територијалне државе“ има 470 страна, и састоји се из увода, шест поглавља и закључка. Дисертација садржи и резиме са кључним речима, на српском и енглеском, и закључно разматрање. Структура дисертације је подударна са њеним садржајем изложеним у пријави. Целокупан рад, као резултат спроведеног истраживања, изложен је у складу са претходно пројектованим предметом и циљем истраживања, његовом предвиђеном методологијом и хипотетичким оквиром који се налазе у пријави ове докторске дисертације.

2. Предмет и циљ дисертације

Основни предмет истраживања у овој дисертацији је будућност национално-територијалног устројства државе у актуелном контексту европских интеграција. Друга страна тог предмета јесте будућност саме Европске уније. Укратко, предмет истраживања је питање: каква је позиција и уопште будућност државе-нације у времену глобализације и снажних постмодерних преко конфигурација?

У расвјетљавању овако постављеног предмета истраживања кандидат је био упућен на неколико основних подтема. На првом мјесту, било је неопходно одредити природу и карактер политичког система Европске уније. Из овога произлази следеће питање, односно област извршене анализе: какве су конкретне консеквенце по савремене државе, у првом реду оне које су чланице, кандидати или потенцијални кандидати. У крањој линији, аутора занима да ли постојање/постајање ЕУ и њен даљњи пројектовани развој представља превазилажење вестфалске Европе држава?

Шест деценија европских интеграција кандидат посматра као историјат континуиране деконцентрације држава, то јест, преношења овлашћења одоздо - са држава, на горе - према ЕУ. То је кључни моменат процеса који се назива *европске интеграције*: преношење надлежности са држава на Унију. Када се каже: европске интеграције, свесно или несвесно се мисли на деволуцију или трансфер овлашћења. То је за кандидата она реална садржина интеграција.

У контексту трансфера надлежности, питање на које се кандидат фокусира гласи: с обзиром на добијена и стечена овлашћења, до које мере ЕУ личи на државу и представља њену апроксимацију држав. И обратно: с обзиром на делегирана или деволуционисана овлашћења, до које се мере свака од држава чланица раздржавила, тј. више није комплетна држава у уобичајеном или некадашњем смислу?

У његовом истраживању Мр. Бојана Јовановића води још једна реална претпоставка: циљ европских интеграција није само привредни - успостављање једне врло велике економске заједнице, већ и политички - успостављање једне велике супрадржавне заједнице. Тај процес је до те мере одмакао да се аутор упушта у једно далекосежно питање: да ли је ЕУ већ нека врста државе? Самим тим, намеће се последично питање: да ли држава, као таква, нестаје и да ли ће националне државе преживети (евро) глобализацију?

У теоријском смислу постоји неслагање око основног одређења Уније. Кандидат најпре настоји да осветли праве идеолошке позиције носиоца власти у Бриселу. Питање које се намеће није само то да ли је ЕУ квазифедерација или конфедерација, већ, друштвено уређење подразумева преовлађујући систем управљања. Другим речима, да ли ће у блиској будућности садашња ЕУ еволуирати у пуку тржишну Европу или, пак, у више социјалну, па тиме и у политичку Европу? То питање је за Мр Бојана Јовановића вишеструко важно, будући статус и стање државе каква је данас зависи од тога да ли ће ЕУ ићи у једном или другом правцу.

У том контексту за аутора је важно питање, на који начин конкретно ЕУ превазилази унутрашње границе држава чланица. Анализа Шенгенске зоне и новог система управљања границама овде представља значајан изазов. Такође, питање монетарне уније јесте тема која се не може заобићи када се говори о суштинском превладавању унутрашњих граница у Унији.

Из ове позиције коандидат упозорава да је држава, као таква, од њеног настанка, била она инстанца која на одређеној територији има право, односно монопол, да штампа/кује новац. Управо се то мења унутар ЕУ. То право сада деволуира на једну вишу новоустоличену (над)инстанцу.

За правилно разумевање ове проблематике аутор указује на неке главне глобалне трендове. На пример, када је у питању садашњост и будућност национално-територијалне државе, приметна је таква *мисаона клима* у којој се држава посматра као, такорећи, реликт прошлости. У том погледу кандидат реферише на ауторе као што су Јирген Хабермас и Жак Дерида.

Један од задатака који се поставља пред аутора јесте и да испита улогу коју тржиште има у настајању два конститутивна феномена модерности: *државе и нације*. Основно питање за конадидата јесте да ли држава формира тржиште или тржиште имплицира државу (док обрнуто не важи). У одговору на ово питање он се ослања на анализе Макса Вебера. Политичко уједињење Европе у Европску унију одвија се управо према рудиментарној схеми коју осликава Вебер. „Интензиван робни промет на неком подручју» као «нормалан предуслов и повод» за политичко уједињење, као што то емпиријски показује развој од Европске заједнице за угљ и челик и Европске економске заједнице до Уније, јесте јак импулс интеграције на наднационалном нивоу, као што је некада био на

националном нивоу по објашњењу Макса Вебера. За кандидата, настанак те потпуно нове историјске творевине, као што је ЕУ, не може се замислити без директних и индиректних утицаја онога што се у најширем смислу назива тржиште. У основи, Европска унија настаје на начин подударан ономе како је настајала и настала модерна национално-територијална држава. Када се у целини погледа пројекција заједничког или унутрашњег тржишта - и реализација те пројекције - пада у очи да се једна држава, као и све скупа, делочицају на положај који је, највећим дијелом, «испод тржишта». Аутор примећује да се не прилагођава тржиште држави већ обрнуто. Овде се аутор служи одговарајућим анализама историчара Фернана Бродела.

Као што анализа показује прилагођавање државе тржишту никако није просто тржишно - нешто тек «економско» - већ има врло озбиљне политичке консеквенце. Примера ради, копенхагенски захтев за «ефикасном тржишном привредом» укључује и дерегулацију државе. Тиме се одсеца знатан део препознатљивих капацитета модерне државе. Значи, тржиште конкретно значи и дерегулацију. Деререгулација, која крчи пут политичким интеграцијама, експлицитно и имплицитно таргетира социјалну државу. То такође структурно демантира државу, смањује јој перспективе, води у правцу њене свестране минијатуризације.

Тако, за кандидата, процес установљивања јединственог или унутрашњег тржишта - једном речју: тржиште, представља главну осовину европских интеграција. Али не и једину.

Кандидат овде истиче улогу Европског суда правде у развоју процеса интеграције. Европска власт увећава свој капацитет знатно преко онога што су државе чланице мислиле да су јој предале од властите власти посредством деловања овог суда, тј. његовог спонтано успостављеног прецедентног права. Кандидат тврди да је овај суд је на споран начин сам себе унапредио из статуса интернационалне у статус транснационалне јуридикке инстанце, *de jure* и кроз пресуде у случајевима *Van Gend en Loos* и *Costa c/ Enel* 1962. и 1964. године.

И на основу овог примера, као и на основу тржишта аутор изводи закључак да је изградња ЕУ у много чему прошла пут интеграције по узору на изградњу модерне, национално-територијалне државе.

Али, кандидат истиче и да између та два велика процеса постоје и разлике. ЕУ настаје махом без коришћења оружаних средстава и насиља, док је, насупрот томе, то такорећи незаобилазно када је у питању формирање држава у доба модернизације историје. У вези са тим наглашава се да ЕУ функционише у једном специфичном и релативно новом модусу. Њена моћ није у репресивним потенцијалима, колико у њеном утицају, наиме, у способности да буде привлачна политикама и популацијама, да обликује кључне друштвене токове у скоро свим државама континента, да се наметне без употребе оружане репресије.

Полазећи од ових анализа, аутор закључује да на европском тлу имамо (мета)политичку ситуацију која тражи нову, реформисану постмодерну «доктрину два мача» и нову политиколошку науку са новим категоријама, појмовима и одређењима. Тако, велике и инкомпаратбилне промјене које су у току све наглашеније и неопозивије кореспондирају постмодерном дискурсу. Глобализација и евроглобализација условљавају настанак нових правила игре, унутар којих је држава у неповољном положају. Рецимо, мијешање у унутрашње ствари једне државе није више предмет инкриминације, већ се институционализује и, готово подразумева.

Циљ истраживања је да се објасни динамика европских интеграција која мења форму, садржину и начин функционисања савремене државе. Под савременом државном кандидат подразумева национално-територијалну државу у веберовском смислу идеалног типа. Ово кључно питање које расветљава циљ истраживања додирује се са питањем, шта је ЕУ у контексту ове епохалне промене државе. Аутор ће у одговору на ово питање кренути од става да ЕУ није држава, али да функционише као држава. Тај став га води структурној анализи политичког система ЕУ који обухвата - слично као код традиционалне државе - једну разгранату и стално растућу управљачку и административну мрежу институција. У том смислу ова анализа се не фокусира само на главне институције ЕУ (Савет, Комисија, Парламент, Суд правде), већ и на оне неформалне групе или институције које се школски описују као помоћне, а обављају изузетно значаја интеграцијски посао (као што је, рецимо, служба за контролу спољних граница, «Фронтекс», или регулаторне агенције).

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Мр Бојан Јовановић изложио је у пријави рада једну општу, четири посебне и пет појединачних хипотеза. Оне су истраживачки биле продуктивне у том смислу што усмеравале анализу грађе у правцу и око основног истраживачког питања, тј. проблема који је поставио и настојао на њега да одговори. Осим тога, кандидат је зналачки селекционисао и користио огромну грађу управо руководећи се овим хипотезама.

Општа хипотеза је гласила: Европске интеграције представљају противречан и оспоравани процес изградње државе (*state building*). У основи, уједињавање Европе подражава и понавља изграђивање и настајање модерне национално-територијалне државе, додуше на вишем нивоу, на нивоу нове, наднационалне економско-политичке заједнице.

Оваква хипотеза противречи највећем броју теоријских анализа процеса европских интеграција и, у том оквиру, настанка и развоја европских заједница и Европске уније. И поред тога, кандидат је показао да је метод тзв. сложених држава (пре свега федерација) био јако присутан у процесима европских интеграција и да се у том, специфичном смислу, може говорити и о искуству „подражавања“ и „понављања“. Остале хипотезе су још у раној фази истраживања подржале овакав теоријски приступ. Реч је, најпре, о групи посебних хипотеза које гласе:

- Из главне хипотезе произилази и да Европска унија дерогира национално-територијалне државе, пре свега оне које су државе чалнице.
- Упркос деценија дерогирања, национално-територијална држава и даље је кључни актер и има првенство у процесу управљања и одлучивања у ЕУ.
- Да ли ће тако бити и убудуће? Таква констелација није фиксирана или непомерива ако се не губи из вида утицај који на актуелну европску политику имају федеративне аспирације и примене, то јест: предлози, намере и пројекције да се Унија «доврши као федерација».
- Одатле произилази теза: уколико би, евентуално, ЕУ *de facto* и *de jure* ушла у област федерације (као облика) а не само федерализма (као тенденције), онда нема сумње да би државе које је конституишу биле дерогиране до нивоа федералне јединице.

Из посебних хипотеза се види специфичан и крајње одређен теоријски оквир у којем се креће основна (општа) хипотеза. Рад је показао да се ове тезе могу бранити и емпијски и теоријски.

Најзад, аутор је изнео и пет појединачних хипотеза:

- Главну осовину европских интеграција представља економија дефинисана тржиштем; или тржишна динамика – маркетизација у најширем смислу те речи.
- Тако је и када је у питању дерогирање о којем је реч. Директно или индиректно, тржиште је главни инструмент дерогирања држава.
- Земље данашње ЕУ и Европе историјски се налазе у ситуацији релативно аналогној оној у којој су се током одређеног модернизацијског успостављања јединственог националног тржишта налазиле покрајине, кантони и земље.
- Треба још проверити и потврдити и претпоставку да (ово најпре на нивоу веберовског модела) изградња над-државног система управе какав је ЕУ представља за нацију-државу искушење дерогирања подударно ономе какво је изградња те исте нације-државе била за град-државу.
- Важну осовину интеграција и успостављања ЕУ као наднационалног политичког субјекта представља јуридикчки систем, то јест, постојање, пресуде и пракса Европског суда правде (Суд правде Европске уније). У томе је још једна реална подударност између формирања национално-територијалне државе и ЕУ.

Појединачне хипотезе су претходиле истраживању грађе историјско-упоредног карактера. Истраживање је потврдило условно-аналогне одлике процеса настанка модерних националних држава и Европске уније. Тиме је још једном, овог пута на конкретној историјској грађи, потврђена опште хипотеза о «подражавању» и «понављању», али сада у сасвим другачијем историјском миљеу.

4. Структура дисертације и кратак опис њеног садржаја

А) Структура дисертације

I ДЕО: ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ЕВРОГЛОБАЛИЗАЦИЈА

- 1.1. ГЛОБАЛНА ЕВРОПА (ЕУ није изоловано острво)
- 1.2. О СУВЕРЕНИТЕТУ: ДЕЛИНЕАЦИЈА РАСПРАВЕ
- 1.3. (ПОСТ)ВЕСТФАЛИЈСКА ЕВРОПА
- 1.4. ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА И РАЗДРЖАВЉЕЊЕ
- 1.5. РЕЖИМИ С ОНЕ СТРАНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ
- 1.6. ИНДЕПЕНДЕНЦИЈА ИЛИ ИНТЕРДЕПЕНДЕНЦИЈА
- 1.7. ЕМЕРГЕНЦИЈА: НАД-НАЦИОНАЛНО ПРАВО

II ДЕО: ЕВРОПСКИ ПАРАДОКС

- 2.1. СУВЕРЕНИТЕТ – од Бодена до Хабермаса
 - 2.1.1. Слободарске конотације суверености
 - 2.1.2. «Држава је одметник»
 - 2.1.3. Мешовити суверенитет
 - 2.1.4. Подељени суверенитет
- 2.2. ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ВИД ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ
 - 2.2.1. Општи облици десуверенизације
 - 2.2.2. Зашто step by step?
 - 2.2.3. Неприметна ерозија суверенитета
- 2.3. УПРАВЉАЊЕ НА ВИШЕ НИВОА («The Multilevel Governance»)
 - 2.3.1. Да ли државе чланице и даље могу бити сматране суверене?
 - 2.3.2. Нови облик суверености – Империја
 - 2.3.3. Надолазећи надсуверенитет

III ДЕО: ШТА ЈЕ ЕУ?

- 3.1. ЕПИСТЕМОЛОШКА БЛОКАДА
 - 3.1.1. Сличност Европске уније и државе
 - 3.1.2. Ка дефинитивној дефиницији
 - 3.1.3. Да ли је ЕУ држава?
- 3.2. ДРЖАВА У НАСТАЈАЊУ
- 3.3. ЕВРОПСКА ПОЛИЦИЈА
- 3.4. ЕВРОПСКА ВОЈСКА
- 3.5. ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ=*STATE BUILDING*?

IV ДИО: МОРФОГЕНЕЗА МОДЕРНИХ ДРЖАВА

- 4.1. КАКО ЈЕ ЗАПРАВО ПОСТАЛА ДРЖАВА
- 4.2. КАКО ТРЖИШТЕ ПРО-ИЗВОДИ ДРЖАВУ
- 4.3. ТРЖИШТЕ КАО ИНТЕГРАТОР

- 4.3.1. Дебордеризација
- 4.3.2. Тржишна револуција
- 4.3.3. Шенгенска зона
- 4.3.4. Царинска унија
- 4.4. ТРЖИШТЕ КАО ДЕЗИНТЕГРАТОР
- 4.4.1. Формирање и расформирање
- 4.4.2. Да ли тржиште раздржављује?
- 4.4.3. Наднационална легислатива
- 4.5. МАРКЕТИЗАЦИЈА И ДРЖАВА
- 4.5.1. Тржиште и полиција
- 4.5.2. Тржиште рада
- 4.5.3. Тржиште, судска власт и јединствена монета
- 4.5.4. Рекапитулација: Да ли тржиште доиста увлачи државу?
- 4.6. ВЕСТФАЛСКА ДРЖАВА
- 4.7. ЕУ И САД

V ДЕО: ПОГЛЕД УНАПРЕД

- 5.1. ШУМАНОВА ДЕКЛАРАЦИЈА
- 5.1.1. Читање између редова
- 5.1.2. Нетржишне ефекти тржишта
- 5.2. ТРИ СЦЕНАРИЈА
- 5.3. ФЕДЕРАЛНА УНИЈА
- 5.4. «ОДУМИРАЊЕ ДРЖАВЕ»
- 5.5. ДЕФУЗИЈА БУЏЕТСКЕ ДРЖАВЕ
- 5.6. ЕВРОПА БЕЗ ГРАНИЦА
- 5.7. «ЈЕ ЛИ БРИСЕЛ НОВИ РИМ?»
- 5.7.1. «Неимперијална империја»
- 5.7.2. «Империја без императора»
- 5.7.3. Закључна разматрања: Империја или држава?

VI ДЕО: ЕКСКУРС О КРИЗИ

- 6.1. О ДИЗАЈНУ РЕГУЛАЦИЈА: ДЕРЕГУЛАЦИЈА: РЕ-РЕГУЛАЦИЈА
- 6.1.1. Слободна трговина
- 6.1.2. Фаза у-ништења
- 6.1.3. ЕУ настаје маркетингом
- 6.1.4. Меркантилизам и интеграције
- 6.2. «ДВОСТРУКО КРЕТАЊЕ» (“DOUBLE MOVEMENT”)
- 6.2.1. Модерни и постмодерни *state-building*
- 6.2.2. Два типа државног интервенционизма
- 6.2.3. Регулаторна држава

- 6.2.4. Да ли је Европска унија капиталистички или социјалистички пројекат?
- 6.2.5. Ред из хаоса
- 6.2.6. Алтернативни светови
- 6.3. КОЛИКО КРИЗА ЗАПРАВО ПОГОДУЈЕ ЕВРОПСКОМ ПРОЈЕКТУ?
 - 6.3.1 «Криза је велики ујединитељ!»
 - 6.3.2. Маркетизација је *ipso facto* криза
- 6.4. КРИЗА ЈЕ НОРМАЛИЗАТОР ЕВРОПЕИЗАЦИЈЕ ДРЖАВЕ И ДРЖАВИЗАЦИЈЕ ЕВРОПЕ
 - 6.4.1. Федерација као држава
 - 6.4.2. Немачка као федерална јединица
 - 6.4.3. Корелација: Федерација-тржиште
- 6.5. АМЕРИЧКИ ФЕДЕРАЛИЗАМ
 - 6.5.1. План Њу Џерзи
 - 6.5.2. «Федералист» No 22
 - 6.5.3. Компарација поново: ЕУ и САД
- 6.6. ФЕДЕРАЛИСТИЧКО ДЕРОГИРАЊЕ
 - 6.6.1. Пример: Ледена земља
 - 6.6.2. Студија случаја: «Келтски тигар»
- 6.7. СУВЕРЕНОСТ КОМПЕТЕНЦИЈА
 - 6.7.1. Мастрихтска одлука Уставног суда Немачке
 - 6.7.2. Kompetenz-Kompetenz
 - 6.7.3. Има ли ЕУ Kompetenz-Kompetenz?
 - 6.7.4. Доктрина имплицитних права
 - 6.7.5. Члан 235. Римског уговора (из 1957.г.) и члан I (параграф 8) Устава САД (из 1788.г.)
 - 6.7.6. Ланац трансфера надлежности
 - 6.7.7. Клаузула о добровољном напуштању ЕУ

ЗАКЉУЧАК

Литература

Б) Опис садржаја по поглављима

Дисертација под насловом «Европска унија и будућност национално-територијалне државе» подељена је у седам поглавља. То су: прво поглавље, под насловом «Глобализација и евроглобализација», друго «Европски парадокс», треће «Шта је ЕУ?», четврто «Морфогенеза модерних држава», пето «Поглед унапред» и шесто «Екскурс о кризи». На крају, као седмо поглавље, налази се закључак.

У првом поглављу европске интеграције се лоцирају унутар глобализујућег света. Схватају се истовремено као нека врста одговора на изазове глобализације и даваатеља значајних и најзначајнијих импулса глобализацији.

ЕУ није изоловано острво, него је објективно лоцирана унутар савременог света, и преноси његове утицаје на структуре национално-територијалних држава, преко којих се ти утицаји преносе до популација, породица и појединаца. Важи и обрнута релација. Свет се преобликује и та преобликовања захватају и ЕУ, исто као што и ЕУ утиче на савремени свет и преобликује га.

У овом поглављу се износи и методско схватање по којем је, да би се одговорило на нека претходна питања која произилазе из предмета и наслова теме, потребно две основне јединице анализе - национално-територијалну државу и ЕУ, позиционирати у ширу компаративну перспективу. Реч је о географској и историјској перспективи.

У другом поглављу разматра се проблем суверенитета у контексту глобализације и европских интеграција. У оквиру ЕУ суверенитет се посматра као систем дифузне власти, где се власти различитог типа и нивоа преклапају, а сепарација између институција које заједнички учествују у доношењу одлука је руководећи принцип њене институционализације.

У овом поглављу анализа долази до питања до које мјере је интеграција један вид десуверенизације; или још прецизније – самодесуверенизације. Другом речима: да ли израз „европске интеграције“ и постмодерни неологизам „десуверенизација“ заправо представљају две стране истог новчића.

Такву нову, постмодерну ситуацију, покушава да концептуализује једна од актуелних теорија европских интеграција која под називом «управљање на више нивоа» (*multilevel governance*) све више привлачи пажњу. Овај концепт представља извесну новину у савременој политичкој науци, и настао је управо поводом проучавања Европске уније. У овом поглављу представљен је као најпродуктивнији приступ изучавања природе управљачког процеса унутар Уније.

У трећем поглављу тражи се одговор на питање шта је ЕУ? Ту ће се аутор усредсредити на одређење природе и карактер политичког система Европске уније. Он се пита, какво политичко и правно устројство *in concreto* имамо пред собом? Сматра да тешкоће које се појављују у изучавању ЕУ произилазе из чињенице да се ЕУ не може типолошки одредити. Зато се у овом делу рада даје један провизоран одговор који омогућава са се анализа настави.

У прегледу литературе о овом питању, ЕУ се третира као супранационална држава, конфедерација, федерална унија, систем конкордата, и политеја на више нивоа, поред осталог. Показује се, међутим, следеће: до одговора на питање шта је ЕУ може се доћи тек када се најпре одговори на друго основно питање: да ли је ЕУ држава? Аутор истиче да је то је једно од питања гдје није једноставно доћи до јединственог одговора. ЕУ, наима има већи број унутрашњих елемената које има и класична држава, али јој и недостају елементи који је одликују и због којег недостатка многи аутпори резолутно тврде да она није држава. Аутор се овим поводом служи ставом америчког теоретичара Церемија Рифкина, који каже да ЕУ није држава премда функционише као држава.

У четвртом поглављу излаже се главна теза овог рада по којој европске интеграције у основи понављају и подражавају процес настајања модерне, национално-територијалне државе и то на вишем историјском и политичком нивоу. Ближе формулисано, реч је о тези којом се тврди да регионалне интеграције центриране око ЕУ представљају поновно одигравање традиционалних *state-building* процеса од седамнаестог до двадесетог века. Да би се ове теза доказала аутор је направио историјску реинтерпретацију процеса настајања европских држава обзиром на еволуционо искуство Европске уније. Наима, ако је циљ истраживања да се покаже како европске интеграције - на једној широј и већој скали – заиста аналогно обављају реконструкцију државе, онда је основно и незаобилазно то да се најприје установи како се то настајање првобитно одвијало. Тај задатак обављен је у овом поглављу.

Ако четврто поглавље највише кореспондира с главном хипотезом ове дисертације, онда **пето поглавље** највише кореспондира с њеним насловом. У овом поглављу аутор се бави питањем о будућности национално-територијалне државе у контексту глобализације и евроглобализације. У ту сврху он се враћа на првобитни документ којим је пројектована

прва европска заједница, она за учал у челик, у којој је као у нуклеусу садржан сав план државолике федерализације европских заједница. Тако се будућност територијално-националне државе посматра у светлу будућности саме Уније. Крећући се кроз литературу овој теми, аутор разматра више варијанти будућег уређења ЕУ од федералних до оних империјалних.

У шестом поглављу разматрају се различити аспекти актуелне кризе у ЕУ, посебно у евро-зони: политички, економски, психолошки. Један одељак у овом поглављу представља шири осврт на студију «Глобални трендови 2030: Алтернативни светови» коју је 2012 издао амерички National Intelligence Council.

У студији «Алтернативни светови» се у мноштво узрока који могу да доведу до највећих дисруптивних удара у свијету, убраја и евро/ЕУ криза. Тачније, сматра се да би неконтролисано иступање Грчке из евро-зоне изазвало осам пута већу колатералну штету него банкрот банке LehmanBrothers, изазивајући ширу кризу у погледу будућности ЕУ. Ово упозорење аутор узима крајње озбиљно, тврдећи да данашња криза има не само потенцијал прелаза у другачији модус интеграције већ садржи и потенцијал деструкције самог система.

Седмо поглавље (или Закључак), поред осталог, отвара и следеће питање: Да ли су европске интеграције ране постмодерности с једне стране и *state making* ране модерности с друге, аналогни или само слични историјски процеси? С тим у вези, аутор се осврће на то како процес или форму интеграције схвата теоретичар Норберт Елијас. По њему, процес интеграције је до те мере важан и одсудан за процес цивилизације, да он у једном делу не прави никакву реалну разлику међу њима.

Оно што скоро експлицитно закључује је и то да између ова два процеса - модерних интеграција и постмодерних интеграција, нема никаквог реално-историјског дисконтинитета. То, другим речима, значи да европске интеграције не само да понављају и подражавају изградњу модерне државе са њеним општепознатим устројством, већ је у основи реч о једном истом мегапроцесу или о једној континуираној динамици модерног и постмодерног живота државе.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Мр Бојана Јовановића садржи све одлике успешног научно-истраживачког рада. Како се аутор определио за једну претежно теоријску тему, ова оцена има у виду теоријску кохерентност рада, прецизно постављање теза и извођење закључака на основу претежно теоријске грађе која је анализирана и проблематизована.

Своје основно истраживачко питање кандидат је поставио на начин који није уобичајен у упоредној литератури о овом проблему. Он, наиме, трага за чврстим и необоривим историјским аналогијама који се појављују у процесу и систему европских интеграција и које овај постмодерни феномен у основи чини (постмодерном) државом. Мр Јовановића интересују пре сличности него разлике у процесу европске интеграције које овај процес претварају у један (пост)државни систем. У односу на историјат територијално-националне државе аутор прати два тока који по том моделу развоја и саму унију чине својеврсном државом. То су, најпре, процес „маркетизације“ – утицај тржишта на развој државних облика и, потом, процес „јуридикације“ – утицај јединственог правосуђа на настанак како државе тако и европских заједница, тј. Европске уније. Овде аутор даје не само оригиналну интерпретацију унутрашњих механизма модерних интеграција – држава и надржавних структура – него и врсту објашњења која заиста доприноси бољем разумевању савременог феномена наднационалног организовања, а посебно Европске уније.

Рад Мр Бојана Јовановића изложен је јасно и систематично. Та његова одлика омогућава добру комуникацију са током излагања и доказивања основних теза кандидата. Реч је о поставкама и тезама које су биле изложене већ у пријави ове докторске дисертације. У тој раној фази, кандидат је пројектовао добру трасу истраживачког пута којим ће се кретати. Стога као резултат имамо рад који конзистентно изводи своје основне тврдње, убедљиво их доказује и јасно излаже. Одликујући се тим карактеристикама ова дисертација пружа допринос корпусу сазнања у нашој земљи о суштинским обележјима процеса европских интеграција.

6. Закључак

На основу приказа и посебно оцене докторске дисертације Мр Бојана Јовановића „Европска унија и будућност национално-територијалне државе“, Комисија закључује да је кандидат у потпуности испунио свој задатак постављен у пријави дисертације. Сprovedено истраживање потврдило је претходно развијени систем хипотеза – опште, посебних и појединачних . Кандидат је у том циљу обрадио велику грађу и реконструисао предмет истраживања на основу свог главног истраживачког питања.

Полазећи од ових констатација, Комисија је једнодушно мишљења да ова докторска дисертација испуњава све услове за јавну одбрану и предлаже Научно-наставном већу овог факултета да донесе одговарајућу одлуку.

У Београду, 25. 12. 2014.

Комисија

Др Миша Ђурковић, виши научни сарадник

Доц. Др Бојан Ковачевић

Проф. Др Слободан Самарџић